

Dopuszczenie dziecka do zatrudnienia w systemie Europejskiej Karty Społecznej

dr KATARZYNA ŁASAK
Uniwersytet Gdański

W systemie Europejskiej Karty Społecznej zakazuje się zatrudniać dzieci poniżej 15. roku życia. Zakaz dotyczy każdego rodzaju pracy oraz trybu jej świadczenia. Wyjątek dotyczy pracy lekkiej. Uwzględnia się edukacyjny i integracyjny walor pracy w odniesieniu do młodego człowieka. Przy pracach szkodliwych lub niebezpiecznych dla zdrowia wolno zatrudnić dziecko po osiągnięciu wieku wyższego od minimalnego. Sam traktat wyraźnie przewiduje, że młody człowiek musi ukończyć 18 lat, aby znaleźć zatrudnienie przy pracach uznanych za szkodliwe lub niebezpieczne dla zdrowia. Szczególną uwagę zwraca się w ust. 3 art. 7 *Karty i Zrewidowanej Karty* na sytuację dzieci obowiązkowo uczących się. Zezwala się na ich zatrudnienie, o ile nie pozbawia ono dzieci korzyści związanych ze zdobywaniem wykształcenia. Kładzie się nacisk na zgodność prawa i praktyki państwa z *Kartą* lub *Zrewidowaną Kartą*.

Employment of children and the European Social Charter

The European Social Charter forbids employing children below the age of 15. This ban concerns every possible type of work. Light work is an exception, though. The educational and integrational importance of work in relation to a young person is taken into consideration. A higher minimum age is set for unhealthy or dangerous occupations. The treaty states expressly a young person has to be 18 before entering unhealthy or dangerous employment. Articles 7 (3) of the European Social Charter and the European Social Charter (revised) draw special attention to the situation of children who are in compulsory education. Although their employment is permissible, work cannot undermine the advantages of their education. Compliance of the state's law and practice with the European Social Charter or the European Social Charter (revised) is stressed.

Wstęp

Pracę dzieci jako zjawisko negatywne, wiążące się z ekonomicznym wykorzystywaniem podmiotu świadczącego, powszechna świadomość społeczna kojarzy raczej z innymi niż europejski regionami świata oraz odmiennymi rodzajami i warunkami jej wykonywania. Widok hinduskiego dziecka obsługującego prymitywną przedziałnię, małego Wietnamczyka zbierającego po kolana w wodzie ryż albo Peruwiańczyka zatrudnionego przy dźwiganiu ogromnych worków z kawą budzi jednoznacznie ujemne odczucia i motywuje do zwalczania tego rodzaju patologii.

Maskujące tło problemu na kontynencie europejskim współtworzą rozwinięta gospodarka i szkolnictwo oraz przekonanie o zasadniczo socjalizującej naturze zatrudnienia dzieci. Tymczasem informacje na temat pracy podejmowanej przez dzieci w Europie w równej mierze nieprzyjemnie zaskakują, jak te dotyczące np. Azji czy Afryki. Dzieci w tej części świata zatrudniają się we wszystkich sektorach gospodarki. Zaczynają pracować niekiedy nawet od 3. roku życia, zaniedbują naukę, często zdrowie. Na skutek wniesienia skargi przez organizację zajmującą się ochroną praw człowieka do EKPS¹ dostępne stały się dane odnoszące się do Portugalii.² W podobnej, jak w Portugalii, sytuacji znajduje się wiele pracujących dzieci w Europie.³ Prawo stara się im pomóc przyjmując stosowne instrumenty i czuwając nad ich prawidłową implementacją.

W prawie Rady Europy do podstawowych aktów prawnych z zakresu ochrony dzieci w stosunkach pracy należą Europejska Karta Społeczna, zwana dalej *Kartą*⁴ i Europejska Karta Społeczna (zrewidowana), zwana dalej *Zrewidowaną Kartą*⁵. W obu tych traktatach **dzieckiem jest osoba, która nie ukończyła 18. roku życia**.⁶ Artykuły 7 *Karty i Zrewidowanej*

Karty zapewniają dziecku pełną ochronę przed fizycznymi i moralnymi zagrożeniami wynikającymi z podjętej pracy. Dziecko może podjąć pracę, o ile zostały spełnione przewidziane prawem przesłanki. Z treści art. 7 wynika, że wyjściowe kryterium to wiek dziecka. Nie powinien być on niższy od przyjętego w ust. 1 art. 7 *Karty i Zrewidowanej Karty* wieku minimalnego. Od tak ustalonej zasady przewiduje się dwa wyjątki na rzecz dopuszczenia dziecka do zatrudnienia w wieku późniejszym i wcześniejszym od minimalnego.

Dopuszczenie dziecka do zatrudnienia – zasada

Mocą ust. 1 art. 7 *Karty i Zrewidowanej Karty* zakazuje się zatrudniania dzieci poniżej 15. roku życia. Zakaz chroni dzieci przed ujemnym wpływem zatrudnienia na ich rozwój motoryczny, psychiczny, etyczny oraz intelektualny.⁷ Zakazem objęto wszystkie sektory gospodarki⁸, jak również formy działalności gospodarczej.⁹ Zakaz w równej mierze dotyczy pracy odpłatnej i nieodpłatnej. Odnosi się on także do każdego trybu świadczenia pracy.¹⁰ Stosunek pracy dziecka może regulować dowolna gałąź prawa.¹¹ Zakaz pozostaje aktualny również wtedy, gdy brak jakiegokolwiek podstawy prawnej świadczonej pracy. Dziecko podlega przedmiotowemu zakazowi nawet, jeśli – w sensie prawnym i gospodarczym – nie jest formalnie niczym pracownikiem, tak jak w przypadku świadczenia pracy na rzecz rodziny. Pomoc w domu, mimo że uważana za zwykły etap formacji społecznej, nadużywana, stwarza takie samo zagrożenie dla dziecka, jak inne rodzaje pracy.

Wiek dopuszczenia dziecka do zatrudnienia – wyjątek I

Karta przewiduje w art. 7 ust 2, że w odniesieniu do prac uznanych za niebezpieczne lub szkodliwe dla zdrowia trzeba ustalić wyższy od minimalnego wiek dopuszczenia do zatrudnienia.

¹ Europejski Komitet Praw Społecznych.

² W Portugalii wszyscy małe dzieci w wieku od 6 do 14 lat angażują się w działalność przyczyniającą się do wytworzenia produktu krajowego brutto przez jedną godzinę w tygodniu. Zob. EKPS, *International Commission of Jurists against Portugal*, skarga nr 1/1998, decyzja merytoryczna z dnia 9 września 1999 r. Powoływane w niniejszym artykule wnioski oraz decyzje EKPS pochodzą z jego witryny internetowej: www.coe.int/humanrights/europeansocialcharter/europeancommitteeofsocialrights

³ Zob. np. Conclusions of the European Committee of Social Rights (EKPS, Wnioski) XIII-2, s. 77; Wnioski, XIII-3, s. 311; Wnioski XIII-4, s. 318-320.

⁴ Europejska Karta Społeczna z 1961 r., DzU z 1999 r. nr 8, poz. 67.

⁵ Polska jest sygnatariuszem Europejskiej Karty Społecznej (zrewidowana) z 1996 r. od dnia 25 października 2005 r. Jej polską wersję można znaleźć w: Drzewicki K., *Wybór Konwencji Rady Europy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 104-131.

⁶ Zob. EKPS, Wnioski III, s. 21-22 oraz Załącznik do art. 17 *Zrewidowanej Karty*.

⁷ EKPS, Wnioski V, s. 55.

⁸ Tj. publiczne i prywatne, w tym rolnictwo, przemysł, służba domowa – zob. EKPS, Wnioski I, s. 42.

⁹ Np. przedsiębiorstwa rodzinne, własna firma dziecka – zob. EKPS, Wnioski XVII-2, s. 714; Wnioski 2004, vol. 2, s. 150.

¹⁰ Nie wyłączając pracy nakładczej i podnajmu – zob. EKPS, Wnioski VII, s. 41; Wnioski XVII-2, vol. 2, s. 544.

¹¹ Np. prawo pracy czy prawo cywilne – zob. EKPS, Wnioski XVII-2, vol.1, s. 116.

EKPS analizuje *ad casum* zupełność i poprawność wykazów zawodów (prac) niebezpiecznych czy szkodliwych dla zdrowia dziecka. Podobnie bada, czy wiek, dla potrzeb stosowania art. 7 ust. 2 *Karty*, został ustalony w prawie krajowym na odpowiednim poziomie w stosunku do zagrożeń, jakie pociąga za sobą wykonywanie określonego zawodu (pracy). *Karta* dostarcza w omawianej kwestii zaledwie jedną wskazówkę. Jest nią związek logiczny między pierwszym i drugim ustępem art. 7. W myśl pierwszego z nich, dziecko może zatrudnić się dopiero po ukończeniu lat 15. Według drugiego, wolno mu podjąć pracę w warunkach niebezpiecznych czy szkodliwych dla zdrowia po osiągnięciu wieku wyższego niżli minimalny. Konsekwentnie wiek ten zawsze będzie wyższy niż 15 lat. Zgodnie z literalną interpretacją *Karty*, wiek wyższy od minimalnego zalicza się jednocześnie do kryteriów kwalifikacji zawodu (pracy) jako niebezpiecznego lub szkodliwego dla zdrowia. Prawne porządki krajowe stron *Karty* uznają za niebezpieczne lub szkodzące zdrowiu zawody (prace) wymagające różnych predyspozycji. Można stwierdzić, że są to zawody (prace), których wykonywanie oprócz szkodliwości dla zdrowia przekracza zdolności umysłowe, odporność na stres lub wytrzymałość dzieci nie mających jeszcze ukończonych 15 lat.¹²

Za zadowolający uznaje się ogólny ustawowy zakaz zatrudniania dzieci, jeżeli jego charakter nie odpowiada rozwojowi dzieci. Brak także przeszkód do przyjęcia regulacji, szczegółowo określających rodzaj zagrożenia związanego z pracą i przyporządkowujących mu dopuszczalny minimalny wiek zatrudnienia.¹³

Wydaje się, że optymalne rozwiązanie polegałoby na sformułowaniu ogólnej definicji zawodu (pracy) niebezpiecznego lub szkodliwego dla zdrowia oraz uzupełnieniu jej dokładnym wykazem takich zawodów (prac). Takie podejście daje lepszą możliwość lokalizacji problemu i uświadomienia sobie jego istoty. O zgodności z ust. 2 art. 7 *Karty*, w takim samym stopniu, decydować będzie prawo i praktyka państwa. Za modelowe należy uznać rozwiązanie przyjęte w prawie polskim.¹⁴ We wszystkich dotychczasowych cyklach wniosków EKPS wyrażał opinię o zgodności polskiego prawa z przedmiotem i celem ust. 2 art. 7 *Karty*.¹⁵ Sytuacje takie należą do rzadkości i tym bardziej wymagają odnotowania.¹⁶ Szczególnie trzeba podkreślić fakt, iż wykaz zawodów (prac) niebezpiecznych lub szkodliwych dla zdrowia dziecka w prawie polskim pozostaje otwarty. Uzupełnia się go o kolejne pozycje uwzględniając rozwój technologii, zmiany w prawie międzynarodowym czy liczbę wypadków przy pracy w zawodzie.¹⁷ Nie podważano nigdy odnośnie do Polski praktyki stosowania przepisów o bezpieczeństwie i higienie pracy w zakresie art. 7 ust. 2 *Karty*.

EKPS utrzymuje jednolitą wykładnię ust. 2 art. 7 *Karty* zaledwie w odniesieniu do prac wykonywanych z użyciem benzenu. Przyjęta interpretacja odwołuje się do Konwencji nr 136¹⁸ oraz wspólnotowej dyrektywy nr 94/33¹⁹. Prace z wykorzystaniem benzenu uważa się zawsze

za niebezpieczne i szkodliwe dla zdrowia. Najniższy wiek dopuszczenia do zatrudnienia wynosi w takich przypadkach 18 lat. Dopuszczalne odstępstwa dotyczą dzieci pobierających naukę zawodu lub szkolonych pod odpowiednim nadzorem technicznym lub lekarskim. Z orzecznictwa wynika, że minimalny wiek dopuszczenia do zatrudnienia przy innych pracach oddziałujących ujemnie na stan zdrowia pracownika mieści się w przedziale od 16 do 21 lat.²⁰

Problemy związane ze stosowaniem art. 7 ust. 2 starano się rozwiązać przez zmianę *Karty*. W zmienionym ust. 2 art. 7 wiek ten został określony jednoznacznie i wynosi 18 lat. Zastrzega się jednak, że osoby, które nie ukończyły 18 lat mogą wykonywać prace szkodliwe lub niebezpieczne dla zdrowia po uprzednim uzyskaniu pozwolenia właściwych władz, o ile jest to absolutnie konieczne dla ich szkolenia zawodowego.²¹ Trzeba przy tym podjąć środki chroniące zdrowie dzieci oraz zabezpieczające ich bezpieczeństwo. Nie dopuszcza się żadnych odstępstw od tej reguły.²² Państwu nadal przysługuje swoboda oznaczenia, czy zawód jest niebezpieczny lub szkodliwy dla zdrowia. Inaczej niż w przypadku *Karty*, kształtuje się, dla potrzeb interpretacji zmienionego art. 7 ust. 2, generalna definicja zawodu niebezpiecznego bądź szkodliwego dla zdrowia. Jest ona zbieżna z definicją zawartą we wspólnotowej dyrektywie nr 94/33. Państwa związane postanowieniami art. 7 ust. 2 *Zrewidowanej Karty* dokonały harmonizacji swojego prawa ze wskazaną dyrektywą. EKPS traktuje jednakże tę definicję, mimo jej poprawności, tylko za punkt wyjścia do oceny zgodności sytuacji w państwie z art. 7 ust. 2 *Zrewidowanej Karty*. W każdym przypadku organ ten żąda ponadto przedstawienia szczególnej listy zawodów uznawanych przez państwo za szkodliwe lub niebezpieczne dla zdrowia. Tożsamość i szczegółowość założeń wstępnych doprowadzi prawdopodobnie z czasem do uzgodnienia, poprzez orzecznictwo EKPS, standardowego wykazu zawodów szkodliwych lub niebezpiecznych dla zdrowia w rozumieniu art. 7 ust. 2 *Zrewidowanej Karty*. Wzmocnienie autorytetu orzeczeń EKPS w zakresie poprawionego art. 7 ust. 2 przełoży się bezpośrednio na usprawnienie procesu jego implementacji. W praktyce przyczyni się zatem do spadku liczby zachorowań na choroby zawodowe młodzieży i wypadków z jej udziałem. Być może podniesie poziom chwiejnych i słabych wniosków EKPS odnoszących się do tego samego ustępu artykułu 7 w pierwotnej wersji *Karty*.

uszkodzenia płodu bądź w inny sposób trwale oddziałujących na zdrowie człowieka. Między innymi na liście tego rodzaju produktów wymienionych w dyrektywie, znajduje się benzen. Ponadto wspomniana dyrektywa stanowi, że wzbronione jest zatrudnianie osób, jeśli nie ukończyły 18. roku życia w zawodach: przekraczających ich psychiczne lub fizyczne możliwości; pociągających za sobą ryzyko wypadku, którego młodzież z uwagi na brak doświadczenia albo należytego przeszkolenia w zakresie bezpieczeństwa nie potrafi przewidzieć; związanych ze szkodliwym narażeniem na promieniowanie, ekstremalne zimno, gorąco, hałas bądź wibracje.

²⁰ Zob. EKPS, Wnioski XIII-5, s. 22; Wnioski 2002, vol. 1, s. 121.

²¹ Jeżeli praca ma być wykonana w ramach placówki oświatowej lub szkolenia zawodowego, wystarczy zgoda jej przełożonego. W pozostałych przypadkach prawo wszystkich państw stron wymaga zgody inspekcji pracy. Zawsze dotyczy ono konkretnej pracy, miejsca i czasu. Uzyskanie zgody nie oznacza więc, że od tej pory dziecko traktuje się jak dorosłego pracownika. Do ukończenia 18. roku życia takiej osobie wolno podjąć pracę szkodliwą lub niebezpieczną dla zdrowia wyłącznie na zasadach przewidzianych prawem dla dzieci. Zob. np. EKPS, Wnioski 2004, vol. 2, s. 307.

²² Zob. *ibid.*, s. 353.

¹² Np. pracownik cementowni i zawodowy gracz w bingo, wytapiacz szkła i dziennikarz - zob. EKPS, Wnioski XIII-5, s. 109; Wnioski 2002, vol. 1, s. 119.

¹³ Zob. EKPS, Wnioski 2002, vol. 1, s. 114; Wnioski XV-2, vol. 2, s. 79.

¹⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 sierpnia 2004 r. w sprawie wykazu prac wzbronionych młodocianym. DzU nr 200, poz. 2047, ze zm.

¹⁵ Zob. np. EKPS, Wnioski XIV-2, vol. 2, s. 54; Wnioski XV-2, vol. 2, s. 60; Wnioski 2002, s. 113.

¹⁶ Np. przez szczegółowe określenie poziomu narażenia na hałas infradźwiękowy albo drgania o ogólnym działaniu na organizm.

¹⁷ Np. W 2002 r. zmieniono rozporządzeniem Rady Ministrów dział V wskazanego w przypisie nr 22 rozporządzenia dotyczącego prac w polach elektromagnetycznych, elektrostatycznych i narażających na promieniowanie jonizujące, laserowe, nadfioletowe i podczerwone.

¹⁸ Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) dotycząca ochrony przed niebezpieczeństwem zatrucia benzenem z 1971 r. Henczel, R. A., Lemieszewska, R., Stefańska, M. (red.), *Konwencje i zalecenia Międzynarodowej Organizacji Pracy 1919 - 1994*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 842-844.

¹⁹ Dyrektywa Rady Europejskiej dotycząca ochrony pracy osób młodych z dnia 22 czerwca 1994 r., DzUrz UE. L. 1994 nr 216, str. 12. Dyrektywa zakazuje zatrudniania osób poniżej 18. roku życia przy pracach związanych z narażeniem na działanie substancji toksycznych, rakotwórczych, prowadzących do dziedzicznych zmian genetycznych lub

Piotr Łopalewski – konkurs na plakat bezpieczeństwa pracy
pn. „Wypadki w szkole” – CLOP 2001

Dopuszczenie dziecka do zatrudnienia – wyjątek II

Zakaz z ust. 1 art. 7 *Karty i Zrewidowanej Karty* nie ma charakteru absolutnego. Dziecko, które nie ukończyło 15 lat wolno pracować. Zezwala się pracować tak sześcioletkowi, jak i temu, kto ukończył 13 lat. Praca wykonywana przez dziecko w przypadku nieukończenia 15. roku życia może mieć jednak wyłącznie lekki charakter. Za taką uważa się, w myśl ust. 1 art. 7 *Karty i Zrewidowanej Karty*, pracę nieszkodliwą dla zdrowia, moralności lub kształcenia dzieci. Orzecznictwo EKPS uzupełnia tę definicję o odpowiedni czas pracy.

Oceny spełnienia przesłanek z ust. 1 *Karty i Zrewidowanej Karty* dokonuje się na podstawie okoliczności konkretnej sprawy.²³ Należy je rozpatrywać kumulatywnie, mimo że *Karta* w wersji pierwotnej i poprawionej ujmuje je rozdzielnie. Celem art. 7 ust. 1 tychże traktatów jest bowiem jak najszerza ochrona dziecka w kontekście zatrudnienia, a nie wybrane sfery jego funkcjonowania.

Etyka w kontekście zatrudnienia dziecka

Między kryteriami lekkiego charakteru pracy dziecka istnieje ścisła zależność. Niezaprzeczalnie praca nieetyczna może spowodować, że dziecko nie podejmie nauki lub jej zaprzestanie. Istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że taki sam efekt wywrze zatrudnienie szkodliwe dla jego zdrowia. Zbyt długi czas jakiegokolwiek pracy nigdy nie pozostanie bez niekorzystnego wpływu na funkcje poznawcze dziecka. Reguła ta dotyczy zarówno dzieci jeszcze nie uczących się, jak i uczęszczających już do szkoły.

Etyka w kontekście zatrudnienia dziecka ma dwojaką perspektywę. Pierwsza z nich odnosi się do zawodów bądź prac co do zasady zgodnych z prawem, bo moralnych. Niektóre jednak z takich prac, w ujęciu ust. 1 art. 7 obu wersji *Karty*, mogą być traktowane jako nielegalne. Są to takie prace, które potencjalnie wypaczają morale kogoś, kto nie ma w pełni ukształtowanej osobowości, a więc dziecka przed ukończeniem 15. roku życia.²⁴ Druga wiąże się z zatrudnieniem nielegalnym z uwagi na swoją niemoralność. Istnieją zajęcia przynoszące dochód, ale tak poważnie kolidujące z normami moralnymi, że trudno nazywać je zatrudnieniem. Właściwiej należałoby mówić o eksploatacji lub wyzysku ekonomicznym osób nie mogących czy nie umiejących się bronić. Z punktu widzenia dowolnego systemu etycznego nikt nie powinien się ich podejmować, niezależnie od swojego wieku. Czy państwo toleruje praktykę wykorzystywania dzieci, ocenia się na podstawie ust. 10 w związku z ust. 1 art. 7 *Karty i Zrewidowanej Karty*. Ustęp 10 art. 7 obu tych traktatów nakazuje także chronić moralność dziecka w stosunku pracy. EKPS stwierdza naruszenie *Karty i Zrewidowanej Karty*, gdy dzieci zmusza się do żebrania, uprawiania prostytucji, pornografii.²⁵

Prace wymagające dużego wysiłku fizycznego i niebezpieczne

Za nieodpowiednią dla zdrowia dziecka poniżej 15. roku życia uznaje się pracę wymagającą dużego wysiłku fizycznego²⁶, wykonywaną w szczególnie trudnych warunkach²⁷ albo negatywnie oddziałującą na psychikę²⁸. Nie wolno zatrudnić dziecka przy pracach niebezpiecznych.

²³ Państwa związane postanowieniami ust. 1 art. 7 *Karty* bądź *Zrewidowanej Karty* powinny przedstawić EKPS listę prac lekkich albo przynajmniej wykaz prac nie zaliczanych do lekkich.

²⁴ Np. barman czy krupier.

²⁵ Zob. EKPS, Wnioski XV-2, vol. 1, s. 26-27; Wnioski 2002, vol. 1, s. 64; Wnioski 2004, vol. 2, s. 311-313.

²⁶ Np. dźwiganie pojemników służących do transportu żywności o wadze 10 kilogramów - zob. EKPS, Wnioski XIII-3, s. 285.

²⁷ Np. w upale lub zimnie - zob. EKPS, Wnioski 2002, vol. 1, s. 108.

²⁸ Np. oprawianie martwych zwierząt w ubojni mięsa, pracę z pacjentami zakładów psychiatrycznych - zob. EKPS, Wnioski XIII-3, s. 226.

Tak trzeba traktować pracę w przemyśle, wymagającą użycia maszyn oraz łączącą się z ryzykiem wypadku. Wpływającą ujemnie na zdrowie dziecka będzie również praca z różnego rodzaju substancjami toksycznymi czy wymuszająca noszenie środków ochrony indywidualnej. Należy sądzić, że pojęcie pracy lekkiej nie obejmuje zawodów (prac) zaliczanych do niebezpiecznych albo szkodliwych dla zdrowia w myśl drugiego z ustępów art. 7 *Karty i Zrewidowanej Karty*.²⁹

Kryteria moralności i zdrowia odnoszą się zasadniczo do charakteru zatrudnienia. Nie muszą łączyć się z zagadnieniem czasu pracy. W praktyce zwykle jednak te kwestie nakładają się. Definicja pracy lekkiej wymieniając je odrębnie wskazuje na praktyczną ewentualność rozdzielenia problemu natury pracy i jej okresu wykonywania.³⁰ Szczególną uwagę zwraca się w tym kontekście na sytuację dziecka uczącego się. Dziecku nie wolno podjąć się pracy, która zarówno ze względu na swoją złożoność czy stopień trudności, jak i nadmierne rozciągnięcie w czasie uniemożliwi realizację obowiązku szkolnego.

Ochrona dzieci uczących się

Ochronę dzieci uczących się wzmacnia ust. 3 art. 7 dyskutowanych traktatów. W ustępach tych ponownie określono relację między edukacją dziecka a wykonywaną przez nie pracą. Edukacji, ale wyłącznie w zakresie obowiązkowym, przyznaje się w tym stosunku pierwszeństwo. Omawiany przepis zabezpiecza w szczególności sposób prawo dziecka do nauki chroniąc jego zdolność do uczenia się. Dziecko pracujące i niepracujące powinno uczestniczyć regularnie w zajęciach szkolnych, być równie aktywne i nie mieć zaległości w odrabianiu prac domowych. Czas trwania obowiązku szkolnego przewiduje ustawodawca krajowy. Zatrudnienie nie może jednak umniejszać korzyści płynących z edukacji. W państwach-stronach *Karty* bądź *Zrewidowanej Karty* obowiązkowa nauka zaczyna się w wieku lat 6 albo 7, a kończy się wraz z osiągnięciem przez dziecko wieku 15 lub 16 lat. Pewna grupa dzieci, które mogą wykonywać pracę lekką z założenia uczy się. Prawo krajowe, uwzględniając ograniczenia wytrzymałości wynikające z psychicznej i fizycznej konstrukcji dziecka, powinno ustalić jasne i precyzyjne reguły dotyczące rodzaju prac dozwolonych uczącym się obowiązkowo dzieciom, czasu pracy w trakcie roku szkolnego, w tym tej świątecznej przed zajęciami szkolnymi oraz wypoczynku wakacyjnego.

Dzienny limit pracy

Ustalenie dziennego limitu pracy dotyczyć musi nie tylko dni szkolnych, ale także weekendów przypadających w roku szkolnym. Jego wysokość zależy niejednokrotnie od wieku dziecka.³¹ W zasadzie również przyznaje się, że dziecko nie powinno pracować przed pójściem do szkoły, jeżeli lekcje rozpoczynają się rano. Wyjątki, przewidziane prawem, mają

²⁹ Konieczność ochrony zdrowia dziecka uczącego się jest bezsporna. W kontekście ust. 2 art. 7 *Karty i Zrewidowanej Karty* wypuklenia wymaga ich wyczerpująca natura.

³⁰ W międzynarodowych i krajowych systemach prawa pracy utrzymuje się tendencja do uelastyczniania czasu pracy, w tym przez jego skracanie. Mimo to ciągle przeważa koncepcja ośmiogodzinnego dnia pracy. Tym samym nawet praca lekka staje się uciążliwa z uwagi na czas jej wykonywania. Ponadto, szkodliwość pracy dla zdrowia lub jej niebezpieczny charakter rzadko kiedy przekłada się bezpośrednio na dobowy wymiar czasu pracy. Wyjątkowa jest właśnie pod tym względem sytuacja młodocianego pracownika, najczęściej zresztą jeszcze uczącego się.

³¹ EKPS nie wprowadził w tym zakresie sztywnych wytycznych. Każdą sprawę ocenia się odrębnie. Według orzecznictwa za dopuszczalną uważa się pracę w wymiarze do dwóch godzin dziennie i siedemnastu w ciągu całego tygodnia - zob. EKPS, Wnioski XIII-5, s. 23; dwudziestu do dwudziestu pięciu tygodniowo w ciągu roku szkolnego - zob. Wnioski II, s. 32; siedem godzin dziennie i trzydzieści pięć godzin w tygodniu w trakcie wakacji dla dzieci w wieku 14 i 15 lat - zob. EKPS, Wnioski XI-2, Addendum, s. 27; trzy godzinny dziennie i sześć do ośmiu godzin w weekendy wolne od zajęć w szkole - zob. EKPS, Wnioski IV, s. 54; osiem godzin dziennie i czterdzieści tygodniowo w czasie wakacji szkolnych dla dzieci, które ukończyły 15 lat - zob. EKPS, Wnioski, XII-1, s. 135; osiem godzin dziennie zajęć szkolnych i pracy liczonych łącznie tak, iż dziecko do poniedziałku 13. roku życia pracuje najwyżej dziewiętnaście godzin w tygodniu, a dziecko starsze czterdzieści dziewięć godzin - zob. EKPS, Wnioski XII-1, s. 136.

podlegać stałej kontroli odpowiednich władz publicznych.³² Dziecko może zatrudnić się w czasie wakacji na okres nie dłuższy niż połowa ich ustawowego wymiaru. Pozostały czas trzeba bezwzględnie przeznaczyć na odpoczynek, nieodzowny do regeneracji sił przed kolejnym rokiem szkolnym.³³

Pojęcie „praca lekka”

EKPS nie stworzył wzorcowego katalogu prac lekkich. Z orzecznictwa wynika, że będzie to pomoc w domu, niektóre prace w rolnictwie, bez wskazania jakie, występowanie w programach telewizyjnych dla dzieci, asystowanie przy przedsięwzięciach artystycznych lub kulturalnych, niektóre – bez doprecyzowania – prace w sklepach.³⁴

Prawidłowe odczytanie istoty wyjątku od zakazu zatrudniania dzieci poniżej 15. roku życia wymaga równoległej wykładni trzech ustępów *Karty* bądź *Zrewidowanej Karty*. Terminy moralności i edukacja występują w nich dwukrotnie. Każdemu z nich w kontekście konkretnego ustępu EKPS przypisuje odmienne, wycinkowe znaczenie. Dla pełnego zrozumienia problemu potrzeba ich łącznego rozpatrywania. EKPS ogranicza się zwykle w swoich wnioskach do kwalifikacji pewnej praktyki czy systemu prawnego jako niezgodnego lub zgodnego z *Kartą* w pierwotnej czy zmienionej wersji. Uzasadnienie zaczyna i kończy się na przywołaniu definicji pracy lekkiej. Nie dziwi zatem, że wnioski stale się powtarzają. Nie próbując opracować przykładowego katalogu prac lekkich, EKPS, jak można przypuszczać, kierował się odmiennością rynków pracy stron *Karty*, utrwalając to przekonanie nawet po rewizji traktatu. Taki pogląd na obecnym etapie rozwoju Europy wydaje się nie wytrzymywać krytyki. EKPS nie ocenia sytuacji w Belgii i Tanzanii, lecz jednorodnej w dużym stopniu grupy państw europejskich. W efekcie utrzymuje się stan niepewności odnośnie do sensu wyjątku z ust. 1 art. 7 obu wersji *Karty*. Z orzecznictwa jasno wynika, że państwa stosują ten przepis po omacku, tzw. metodą prób i błędów. Państwa bowiem, nie mogąc rozszyfrować intencji EKPS, a nie chcąc podlegać ciągłemu negatywnemu osądowi, zakazują jakiegokolwiek pracy dzieciom obowiązkowo uczącym się, czy też szerzej osobom poniżej 15. roku życia. Tymczasem służy on przeciw zachowaniu równowagi między integracją społeczną dziecka tak samo poprzez naukę, jak i pracę. Jeżeli priorytetem Rady Europy jest edukacja, której dopilnowanie rzeczywiście daje z reguły lepsze wyniki w dłuższej perspektywie czasu niż praca dzieci, to *Karta* wymagałaby kolejnej rewizji. Należałoby wówczas wprowadzić generalny zakaz zatrudniania dzieci obowiązkowo uczących się. Uściślenia wymagałaby wtedy także terminologia dotycząca pracy. Adaptacja społeczna młodego człowieka przez pracę to jeden aspekt wyjątku z ust. 1 art. 7 *Karty* i *Zrewidowanej Karty*. Przepis ten wprowadzono również po to, żeby uzasadnić pracę dzieci w domu, pomoc w jego funkcjonowaniu (sprząatanie, gotowanie, pranie). Bez omawianego wyjątku zakaz zatrudniania dzieci, które nie ukończyły 15 lat w znacznej mierze pozostałyby martwy. Podobnie stałoby się z absolutnym zakazem pracy dzieci obowiązkowo uczących się, chyba że, wzorem konwencji MOP, nie stosowałby się on do prac domowych.³⁵ Taka decyzja wymaga wielkiej rozważności. Bardziej słuszne byłoby usprawnienie wykładni obecnie obowiązującego prawa. Niezależnie od tej kwestii niezbędne jest uporządkowanie wzajemnej relacji ust. 1, 3 i 10 art. 7 *Karty* i *Zrewidowanej Karty* w zakresie zatrudniania dzieci przy pracach lekkich.

Wnioski

Karta i *Zrewidowana Karta* przewidują dostateczną merytoryczną ochronę dziecka w kontekście dopuszczenia do zatrudnienia. Pewne wątpliwości budzi sposób interpretacji *Karty* w zakresie dopuszczania dziecka do wykonywania zawodów (prac) niebezpiecznych lub szkodliwych dla zdrowia. Pożądana byłaby jej zmiana w kierunku odpowiadającym brzemieniu odpowiednich przepisów *Zrewidowanej Karty*. Poprawiona wersja *Karty* wyważyłaby potrzebę ochrony zdrowia i moralności dziecka oraz jego przygotowania do zawodu. Pierwotna, jak i poprawiona wersja *Karty* wymagałaby również preredagowania, tak aby uprościć i uczynić bardziej przejrzystymi te ustępy art. 7, które dotyczą warunków przyjęcia dziecka do pracy. Orzecznictwo dotyczące tego przedmiotu jest obecnie rozbudowane. Przyporządkowanie poszczególnych jego wątków czterem ustępom art. 7 odnoszącym się przecież do tego samego zagadnienia przypomina przysłowiowe dzielenie włosa na czworo. Taka sytuacja nie sprzyja rozwojowi instytucji ochrony dziecka. Może wręcz, na skutek niezrozumienia intencji EKPS, odstręczać państwa-strony od realizacji jego wniosków. Pozytywnie należy ocenić w tym względzie inicjatywę tego organu polegającą na odwołaniu się do standardów prawnych spoza Rady Europy. Czynią one interpretację *Karty* bardziej zwartą i logiczną. W szerszym kontekście takie postępowanie może przyczyniać się do ujednolicenia międzynarodowego prawa pracy. Pożądana jest taka zmiana art. 7 *Karty* i *Zrewidowanej Karty*, która ujęłaby w jednym ustępie, wyczerpująco, ogół kwestii związanych z dopuszczeniem dziecka do zatrudnienia. Należytego zastanowienia się wymaga wybór między takimi celami polityki społecznej Rady Europy, jak skoncentrowanie się na zdobyciu minimalnego wykształcenia przez kolejne pokolenia Europejczyków czy pogodzenie go z integracją społeczną przez pracę. Od decyzji w tej sprawie zależałaby treść poprawek.

Ochrona dziecka w aspekcie materialnym to zaledwie połowa sukcesu. Powinna z nią korespondować równie skuteczna ochrona w znaczeniu formalnym. Musi ona być dostosowana do specyfiki podmiotu chronionego. Dziecko samo nie poskarży się kompetentnemu organowi, a przede wszystkim nie wniesie sprawy do sądu. Młodsze, ponieważ nie wie komu, starsze z poczucia odpowiedzialności za wspieranie jego kosztem rodzinę lub wobec tego, kto dał mu pracę. Biernie zachowa się też opiekun dziecka, jeżeli w domu panuje bieda. Dziecko szybciej i łatwiej zatrudni się z powodu niższych kosztów jego pracy. Należyta organizacja i sprawne funkcjonowanie inspekcji pracy oraz właściwych władz szkolnych lub służb socjalnych będzie więc kluczowa dla zwalczania przypadków naruszenia prawa w porządkach krajowych. Sądownictwo może stanowić drugie stadium tego procesu.

Wykrywanie nielegalnej pracy dzieci trzeba skorelować z dotkliwym systemem kar i ich skuteczną egzekucją. Bezwzględność ustawodawcy powinna być proporcjonalna do szkody, jaką potrafi wyrządzić dziecku praca nie odpowiadająca jego kondycji. Kontrola nie może mieć charakteru tylko teoretycznego. Jej mechanizmy muszą działać sprawnie w praktyce. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego za duży postęp trzeba uznać coraz powszechniejszą akceptację skargi zbiorowej w systemie *Karty*. Daje ona ogromną szansę podmiotom niezależnym od państwa na skuteczną walkę o prawa dzieci. Wspomniana skarga przeciwko Portugalii doprowadziła do radykalnych zmian w prawie tego państwa. Obecnie, przynajmniej na poziomie normatywnym, nie jest możliwe w tym kraju zatrudnienie dziecka w sposób sprzeczny ze *Zrewidowaną Kartą*. Znacznie spadła liczba dzieci zatrudnionych nielegalnie.

³² Np. kuratorium oświaty czy inspekcji pracy – zob. EKPS, Wnioski VIII, s. 108; Wnioski XV-2, Addendum, s. 16.

³³ Zob. EKPS, Wnioski XII-1, s. 136; Wnioski XIII-4, s. 328; Wnioski XV -2, vol. 2, s. 153.

³⁴ Zob. EKPS, Wnioski XVII-2, vol. 1, s. 217, Zob. Wnioski XVII-1, vol. 2, s. 579.

³⁵ Konwencja MOP dotycząca najniższego wieku dopuszczenia do zatrudnienia z 1973 r., DzU z 1978 r. nr 12, poz. 53.